

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2011 | Vol. 3 | No. 1 | ISSN | 1803-8220

NEŠPOR, Zdeněk — LUŽNÝ, Dušan (2007). *Sociologie náboženství*. Praha: Portál. 232 s. ISBN 978-80-7367-251-5.

RECENZE JANA JÜPTNERA

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,

Katedra politologie Institutu politologických studií

NEŠPOR, Zdeněk — LUŽNÝ, Dušan (2007). *Sociologie náboženství*. Praha: Portál. 232 s. ISBN 978-80-7367-251-5.

S náboženstvím je to jako se Zámek Franze Kafky. Snažíme se jej spatřit v mlžném oparu, dostat se do něj, ale nedaří se nám to, a přitom ve vesnici zažíváme podobně jako zeměměřič K. různá dobrodružství (např. s číšníci hostince). Lidi ze Zámku, kteří rozhodují o všem, co se ve vesnici děje, sice vidáme, ale nedaří se nám je oslovit.

Sociologie náboženství z pera Zdeňka Nešpora a Dušana Lužného je prvním systematickým úvodem do tohoto oboru vydaným v polistopadové éře. Autoři člení výklad do čtyř páteřních kapitol, které více či méně odpovídají klasické fázi sociologii náboženství (*Náboženství v kontextu obecné sociální teorie*), neoklasické fázi (*Alternativní přístupy – neviditelné náboženství*), poválečné sociologii náboženství (*Sociologie farnosti, sekularizace a nových náboženských hnutí*) a současnosti (*Náboženství v současnosti*). V tomto smyslu se struktura příliš neliší od obdobných cizojazyčných publikací (např. od té v Knoblauchově *Religionssoziologie*¹).

Struktura podkapitol mi ovšem přijde hned na více místech nelogická. Například podkapitole *Funkcionalistická teorie a náboženství* (Parsons, Luhmann, O'Dea) řazené hned za „klasiky“ (Marx, Durkheim, Weber) by slušelo místo v neoklasické kapitole, podkapitola *New Age a spiritualita* pak nepředstavuje ani tak alternativní koncept (jakými jsou implicitní

a občanské náboženství), jako spíše jeden z fenoménů současné religiozity atd.

Z hlediska politologie, čili sousedního oboru, vynikne lhostejnost k fenoménům politických ideologií a nacionalismu, jimž je věnováno pouze několik odstavců odkazujících na „mnichovskou školu“ – Erica Voegelina a Hanse Maiera. O to více pak zarazí poznámka autorů o „extrémně malém“ zájmu politologie o náboženství. Toto nedorozumění patrně zrcadlí situaci v samotné sociologii náboženství, která – poté, co tváří v tvář empirické evidenci zkolabovala sekularizační teze – stále váhá přijmout se všemi důsledky funkcionalistický pojem náboženství a přiřknout tak zmíněným fenoménům plnokrevný status sekularizovaného, chcete-li politického *náboženství*. Nacionalismus integrující minulost, přítomnost a budoucnost do jedné silné reality, za níž byly ještě v nedávné době ochotny položit život zástupy a která dala vzniknout národním státům, jak je dnes známe, tak bohužel zůstává mimo zorné pole sociologie náboženství.

Kniha dále postrádá kapitolu, jež by uceleně shrnula samotnou teorii náboženství. V textu je sice rozseta paleta možností, jak na tento fenomén nahlížet – autoři například připomenou, že náboženství je schopno konstruovat „řád světa na nejvyšší úrovni významnosti“, od něhož teprve se odvozuje řád sociální a politický (s. 70) - nicméně proč tomu tak je, jak tento „nejvýznamnější svět“, resp. svět skutečnější než skutečný svět vzniká a zaniká, to se čtenáři bohužel nedozví, a

¹ KNOBLAUCH, H. (1999). *Religionssoziologie*. Berlin: Walter de Gruyter. 245 s. ISBN 3-11-016347-0.

to ani v podobě provizorních odpovědí.

Taktéž definice předmětu sociologie náboženství je veskrze nejasná. Na straně 13 zazní, že pro sociologii náboženství je významné, jak lidé náboženství rozumí, aby o několik stran dále (s. 24) autoři uvedli, že obor nemůže vypovídat o „pravdivosti“ náboženských jevů a vztahů. Jakoby kategorie „pravdivosti“ nebyla částí toho, jak lidé náboženství rozumějí? Z těchto míst prosvítá paradigmatické pnutí uvnitř oboru samotného: má se sociologie náboženství zabývat i mentálním statutem aktérů, tj. tím, co mají lidé v „hlavách a srdcích“? Otázka není nezávažná: nejde zde o nic menšího než o spor o povahu *fakt*. Zde je na místě připomenout, že to byl právě Émile Durkheim, jeden ze „zakládajících otců“ oboru, který fakta vnímal interpretativně, totiž jako to, co si lidé myslí a cítí (v éře chápání *fakt* jako kvantifikovatelných entit to zní až kacířsky, že).

Naznačené dilema patrně souvisí i s tím, jak je v knize odbyt Clifford Geertz, se kterým je spojován „Interpretative turn“ (z jeho díla připomeňme stať *Náboženství jako kulturní systém*²). Autoři zde sáhnou ke v sociologii oblíbené, leč veskrze licoměrné dichotomii dvou metafor „nezaujatého pozorovatele“ a „zaujatého účastníka“, vykreslí Geertze s odkazem na to, že jej více než koho jiného zajímal význam náboženského jednání, jako toho, kdo se pokouší porozumět náboženství zevnitř („ergo“ zaujatě) a následně jej jako takového diskvalifikují, když soudí, že v jeho případě „interpret vytváří jen jed-

nu z dalších možných interpretací, která se více či méně blíží té aktérské“ (s. 28). Tohle je jasný faul, a jestli autoři věří, že sociální teorie je něčím jiným než interpretací, pak mají vážný problém.

Na adresu sekularizační teze mívá v textu několik kritických poznámek o „iluzi“, potažmo o „sebe-naplňujícím se proroctví“, nicméně autory předestřený problém („prvořadým úkolem sociologie náboženství je /.../ zjistit, proč se tak dlouho nechala vést vlastní iluzí“, s. 14) je pojednán spíše povšechně a bez hlubšího teoretického zájmu, který by si tento fenomén (*náboženství* v sociologii náboženství) vložený oboru do kolébky Augustem Comtem a Karlem Marxem bezpochyby zasloužil. A to i přesto, že sociální teorie již na toto téma disponuje bohatou literaturou (vedle Kuhnovy knihy³ a Foucaultova konceptu „epistémé“ zmiňme i Adornovu Dialektiku osvícenství⁴).

Výklad Zdeňka Nešpora a Dušana Lužného nepostrádá jinak kritický odstup (kapitola *Slabé stránky sociologie náboženství*) a představuje českým čtenářům široké spektrum myslitelů včetně těch, kteří dosud nejsou v české kotlině důvěrně známí (např. Hervieu-Léger). Vedle těchto pozitiv najdeme ve výkladu samozřejmě i slabší místa, např. otcem občanského náboženství není – jak text naznačuje – Alexis de Tocqueville, ale Jean-Jacques Rousseau, který jej jako *koncept* uvedl do politické filozofie v poslední kapitole své Společenské smlouvy (minimálně jeho dogmata *religion civile* by

² In GEERTZ, C. (2000). *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství. 565 s. ISBN 80-85850-89-3.

³ KUHN, T. S. (1997). *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymenth. 206 s. ISBN 80-86005-54-2.

⁴ ADORNO, T. W. (2009). *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*. Praha: Oikoymenth. 247 s. ISBN 978-80-7298-267-7.

stála za zmínku). Rousseauův koncept aktualizoval později Robert Bellah (jeho stěžejní článek z roku 1967⁵ jsem v seznamu literatury rovněž nenašel). K volné úvaze pak předkládám, zda to, že *religion civile* se do češtiny překládá jako „občanské“ a nikoliv „civilní“ náboženství (angličtina *civil religion*, němčina *Zivilreligion*) není jen obtížně zdůvodnitelný luxus. Výrok Josepha Ratzingera z roku 1987 (s. 153) je pak variací na Böckenfördeho paradox zformulovaný o dvacet let dříve: „Svobodný sekularizovaný stát žije z předpokladů, které sám není schopen garantovat“.

Nešporova a Lužného *Sociologie náboženství* je přes několik problematických míst (ty ovšem spíše než nejistotu autorů odráží nejistotu oboru jako takového ohledně svého teoretického zázemí) a několik opomenutých didaktických možností (chybějící poznámkový aparát, možnost rozčlenit bibliografii k jednotlivým kapitolám) solidním úvodem do sociologie náboženství a dokládá nespornou empirickou erudici obou autorů v této oblasti sociální teorie. To, že je svého druhu prvním, z něj činí nezastupitelný příspěvek české akademické obci.

Po vystřízlivění z epistemických válek, během nichž se filozofie a věda snažily náboženství jako kognitivní žánr potřít (a o to více přejímaly jeho funkce), nelze než souhlasit s britskou socioložkou Grace Davie, která se na Fóru 2010 v jednom z panelů nechala slyšet, že o náboženství nevíme vlastně nic. Podteoretizace náboženství je výzvou i pro politickou vědu, aby se vedle své tradiční agendy (nacio-

nalismus, politické ideologie, politická kultura) pokusila porozumět i současným diskuzím (společenským, politickým, mediálním, vědeckým), ve kterých se komunikuje nábožensky, tzn. prostřednictvím silných programů situovaných do širokých realit, popř. skrze jejich deriváty v podobě silných symbolů a slov. To je ostatně návrh Nicolase Luhmana, který si všiml, že náboženská komunikace se po funkcionální diferenciaci společnosti neomezuje pouze na svůj subsystém náboženství, ale operuje i mimo něj – nejen v politice (rétorika tradičních náboženských aktérů, civilní náboženství praktikované politiky, diagnózy kosmických válek navrhované radikály), ale i v médiích (politická korektnost), vědě (teorémy skýtající primárně kognitivní bezpečí), ekonomice a jinde. Náboženství tedy není ohraničeno institucionálně či systémově, ale jeho silové pole je bez ustání definováno dosahem fluidní náboženské komunikace, které dále přesahuje konvenční chápání tohoto jevu.

Jan Jüptner⁶

⁵ BELLAH, R. N. (1967). Civil Religion in America. *Dædalus*, Journal of the American Academy of Arts and Sciences. (96, 1967, 1). s. 1-21

⁶ Mgr. Jan Jüptner je externím doktorandem na katedře politologie IPS FSV UK. Kontakt: JanJuptner@centrum.cz.